



# GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı:2  
Aralık-2022

MAKALE BİLGİLERİ

**Hadisler Bağlamında Din-Fıtrat İlişkisi ve Sosyal Yansımaları**  
Religion-Fıtrah Relationship and Its Social Reflections In The Context  
Of Hadıth

YAZAR

Musa ÇETİN

Dr. İğdır Üniv. İlahiyat Fakültesi

[musacetin571@hotmail.com](mailto:musacetin571@hotmail.com)

Orcid: [0000-0002-9340-9475](https://orcid.org/0000-0002-9340-9475)

**Yayın Bilgisi**

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 30.11.2022

Makale Kabul Tarihi: 20.12.2022

Sayfa Aralığı: 562-589

**Öz:** Bu makale, İnsanlık tarihi boyunca yaşayan bütün toplumların inanç ve ibadetlerini ifade eden din kavramı ile insan genetolojisi ve psikolojisinin orijinal ifadesi diyebileceğimiz fıtrat kavramını, bunlar arasındaki ilişkiyi ve toplumsal yansımalarını esas almaktadır. Öncelikle din kavramının etimolojik ve kavramsal boyutu üzerinde durularak tarihsel işlevi ve fonksiyonel karakteri tahlil edilmeye çalışıldı. Yanı sıra yine konumuzu doğrudan ilgilendiren fıtrat kavramı, kronolojik faktörler de göz önünde bulundurularak tahlil edilip dinle olan ilgisi üzerinde yoğunlaştırıldı. Daha sonra dinin fıtrata uygun evrensel mesajları üzerinde yoğunlaşarak günümüz problemlerinin çözümüne ve yeni bir medeniyet inşasına olan istidat ve kabiliyeti vurgulandı. Ayrıca İslâm dininin, insan fıtratı için en uygun ve en uyumlu bir yaşam modeli olduğu örneklerle ortaya konmaya çalışıldı.

**Anahtar kelimeler:** Din, Fıtrat, Model, İnsan, Sosyal Hayat.

**Abstract:** This article is based on the concept of religion, which expresses the beliefs and worship of all societies throughout the history of humanity, and the concept of fitra, which we can call the original expression of human genetics and psychology, and the relationship between them and their social reflections. First of all, the etymological and conceptual dimensions of the concept of religion are emphasized, and its historical function and its functional character were analyzed. In addition, the concept of fitra, which is directly related to our subject, is analyzed by considering chronological factors with references to its relevance to religion. Then, focusing on the universal messages of religion in accordance with the nature, the ability to solve today's problems and to build a new civilization are emphasized. In addition, it has been tried to demonstrate with examples that the religion of Islam is the most suitable and most harmonious life model for human nature.

**Keywords:** Religion, Model, Human, Social Life, Fitrah, Disposition.

## Giriş

İslâm literatüründe önemli bir yeri olan fitrat kelimesi türevleriyle birlikte hem Kur'ân'da hem de hadislerde yer almakta olup yaratılışın ilke ve esaslarını, varlıkların yaratılıştan getirmiş oldukları maddi ve manevi özelliklerini belirten bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş bir kullanım alanına sahip olan bu kelime lügavî olarak 'f-t-r' kökünden yarmak, bölmek, çatlatmak, yaratmak, icat etmek, eğilim, hazır olmak, huy, cibilliyet, içgüdü, istidat, memeden parmakla süt sağmak, hamuru mayalandırmadan pişirmek, deriyi tabaklamadan hazırlamak, fışkırmak, hayvanın azı dişi bitmek, örneği olmayan bir şeyi vücuda getirmek, yapı, karakter, tabiat, mizaç, peygamberlerin sünneti, kalb-i selim ve adetullah gibi manalara gelmektedir.<sup>1</sup>

Devenin ilk defa çıkan dişleri için fatr denmesi, bazı tohumların topraktan ilk nemalanışının ve sütün memelerden ilk çıkışının yine aynı kelime ile ifade edilmesi,<sup>2</sup> yer ve göklerin ilk defa hiçbir model kullanılmadan yaratılmasının aynı kökten gelen Fâtır esmasıyla irtibatlandırılması fitrat kavramının ve türevlerinin yaratma temalı geniş mana zenginliğinden kaynaklanmaktadır.<sup>3</sup>

Fitrat kavramı istilahta, varlıkların temel yapısı, özellikle insanın fizyolojisi, mizacı, istidat ve kabiliyetleri, yaratılışındaki dini

---

<sup>1</sup> İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl, Muhammed b. Mükerrerem bin Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddin, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1990, c. 5, s. 55-59; Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attar, c. 2, s. 781, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1987; er-Râğıb el- İsfehânî, el- Huseyn b. Muhammed, Yayına hazırlayan, Muhammed Ahmed Halefullah, *el- Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Daru Kahraman, İstanbul, 1986, s. 575.

<sup>2</sup> er-Râğıb el- İsfehânî, *el- Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, s. 575.

<sup>3</sup> İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 5, s.55-59; er-Râğıb el- İsfehânî, *el- Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, s. 575.

kabul etme yetisi olarak tanımlanır<sup>4</sup> İbn Manzûr da benzer bir yaklaşımla fıtratı, Allah'ın mahlûkatını kendisini bilip tanıyacak ve idrâk edecek bir hal, bir kabiliyet üzere yaratması şeklinde ifade eder.<sup>5</sup>

Bu kavram maddi ve manevi yönleriyle bütün varlıkların yapı ve tipolojisini, soyut ve somut bütün yaratılış özelliklerini, her türlü değişim ve gelişim ilkelerini ifade eder. İnsanların, yerlerin ve göklerin, her çeşit canlının, mikro ve makro âlemlerin bütün unsurlarının hâsılı her şeyin tarz ve işleyişi fıtratın şümüllü ölçülerine göredir.

Görüldüğü üzere fıtrat kavramı yaratılış ilke ve kanunlarını ve bu ilke ve kanunlara göre işleyişi ifade etmektedir. Bu bağlamda fıtrat ilk yaratmayı kapsadığı gibi sürekli yenilenen her çeşit yaratmayı da kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle bütün varlıkların yaratılışlarını kapsayan belli yetenek, yeterlilik, yatkınlık ve kapasitelerini ve onların saf hallerini, şekil tarz ve tipolojilerini ifade eder.

Fıtrat kavramı sünnet, İslâm dini, ilahi tevhid, insanın inanma istidadı, Allahı tanıma yetisi ve bu yeti doğrultusunda Allaha verilen söz/misak anlamlarına da gelmektedir. İnsanın şümüllü karakter ve kapasitesi de bunu teyit eder mahiyettedir. Zira Allah, insan doğasına bahşettiği iyiye, doğruya ve güzele yatkınlığı<sup>6</sup> sayesinde aşkın bir varlığın mevcudiyetini vicdanında hisseder. Özellikle bu hissediş insanın zorda kaldığı durumlarda iyice belirginleşir. Kur'ân bu fıtrî gerçeği şöyle ifade eder: “İnsana bir zarar-sıkıntı

<sup>4</sup> Karagöz, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB yay, Ankara, 2017, s. 185.

<sup>5</sup> İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 5, s.55.

<sup>6</sup> “Fıtrat”, Temel İslam Ansiklopedisi, ed. Tuncay Başoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, İstanbul, 2020, s. 74.

dokunduğu zaman, gönülden ve içtenlikle yönelmiş olarak Rabbinde dua edip yalvarır. Sonra (*darlıktan kurtarıp*) ona Kendinden bir nimet verdiği zaman, daha önce O'na dua ettiğini unutup, (*halkı*) O'nun yolundan saptırmak amacıyla Allah'a eşler koşmaya başlamaktadır."<sup>7</sup> İnsan her ne kadar fitrî kapasitesiyle iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlış, mükellefiyet duygusunu ve üstün bir varlığın mevcudiyetini bilse de bütün bu değerleri temellendirecek ve detaylandırarak bir vahye o vahyi tebliğ ve tebyin edecek bir peygambere ihtiyaç duyar.

Hâsılı fitrat kavramı bir yandan Allah Tealanın, yarattığı türlerle verdiği temel yapıları ve onların henüz dış faktörlerden etkilanmemiş olan ilk durumlarını, diğer yandan insan doğasına bahşettiği iyiye, doğruya ve güzele yatkınlığı ifade etmektedir. İnsanın bu kapsamlı kapasitesi vahiy ve risaletin ikliminde inkişaf ederek fitratında tanzim edilen kemâlata ulaşır.

### 1. Fıtratın Mahiyeti

İnsanın maddi ve manevi yaratılışını kapsayan fitrat İslâm'ın temel kavramlarından biridir. Buna göre insanda potansiyel olarak bulunan hayra ve şerre, iyilik ve kötülüğe kabil kabiliyet ve eğilimlerinin sağlıklı tespit ve talimi için fıtratın mahiyetinin bilinmesi önemlidir. Peygamberler'in ve ilahi kitapların gönderiliş amacı bu önemli ihtiyacı karşılamak içindir. Bütün ilahi dinlerin orijinal/tahriflerinden önceki adları olan ve son gönderilen dinde kemalini bulan İslâm, insanın doğuştan getirdiği bu kabiliyet ve eğilimleri ortaya çıkarır ve bu kabiliyet ve eğilimlerin muhteviyat ve tabiatlarında potansiyel olarak bulunan özellikleri tanzim ve sistematize edildikleri yaratılış programı doğrultusunda kemâlata ulaştırır. İnsanın kemâlata giden bu yolculuğuna akıl ve vahiy yol

---

<sup>7</sup> Zümer, 39/8.

gösterir. Zira kendisine akıl, şuur ve düşünme melekesi verilen; risalet ve vahiyle desteklenen insan, bütün bu değerlerle kendisini geliştirip fıtratına serpilmiş istidat ve kabiliyet nüvelerini nemalandırmakla ve programize edildikleri kemâlata ulaştırmakla mükelleftir. İnsanın yaratılışında mevcut olan bu potansiyel, onun fıtratını tanımladığı gibi o potansiyelin özellik ve işleyişi de fıtratın mahiyetini ortaya koymaktadır.

Fıtratın mahiyetinin bilinmesi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü fıtratın mahiyeti anlaşıldığı takdirde insanın yaratılış programı, istidat ve kabiliyetleri, mizaç ve eğilimleri; bu eğilimlerin amaç ve hedefleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu da doğal olarak insan bedeninin ve ruhunun sağlıklı gelişimi, eğitim ve öğretimle olan koordinasyonu, pedagojik unsurlarla olan verimlilik ve işleyişi açısından büyük önem arz edecektir. Bu bağlamda fıtratın mahiyeti ile ilgili analiz ve bulguları şöyle özetleyebiliriz:

a) Fıtratın tarifi mahiyetinin de aynası mesabesinde. Çünkü yaratılışın ilk tarzı, örneksiz ilk şekillenışı ve insan nevinin ortak karakterinin değişmezlerini oluşturan potansiyel nüveleri fıtrat kavramıyla ifade edilirken bu potansiyel nüvelerin fıtrî fonksiyonları ve işlevsel özellikleri fıtratın mahiyetini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle insan nevinin taşıdığı ortak bileşenler fıtratı oluştururken bu temel bileşenlerin karakteristik işleyişleri fıtratın mahiyetini ortaya koymaktadır. Mesela doğruluk, dürüstlük, adalet, güven telkin etme, vefa, cömertlik, sevgi, şefkat, merhamet gibi yüzlerce belki binlerce duygu insan fıtratına yerleştirilmiş potansiyel birer değerdir. Nüveler mesabesindeki bu değerlerin şamil oldukları bütün özellikler fıtratın mahiyetini tanımlar. Bu bağlamda fıtratın mahiyetini daha iyi anlamak için yukarıdaki mezkûr değerlerden sadece şefkat ve merhamet duygularını ele alalım:

İnsan bu duygularını mevcut kapasitesiyle aktive etse manen bütün insanlığı kucaklayabilir. Bütün canlıları kuşatacak şekilde şefkat ve merhametini sergileyebilir. Çünkü şefkat ve merhametin ilgi ve kapsam alanı çok geniştir. Mezkûr bu iki değerın aktive edilmesi durumunda ulaşmış oldukları ilgi alanı aynı zamanda onların mahiyet alanını da ifade eder. Böylece bu duyguların potansiyel varlıkları fıtratlarını, ilgi ve ilişki alanları ise fitrî mahiyetlerini tanımlar. İnsanda var olan bütün bu fitrî potansiyelin pozitif yönde gelişimi, yanlış yönlendirmelere karşı korunması diğer bir ifadeyle varlık amaçlarından ıskalamaması için aklın yanında vahye de ihtiyaç vardır. Peygamberlerin ve ilahi kitapların gönderiliş amacı da budur. Zira insan fıtratının bir özelliği de eğitime ihtiyaç duymasıdır. En büyük eğitimciler olan Peygamberler, insan fıtratındaki gelişime hazır kabiliyetleri, amaçları doğrultusunda geliştirirler. Bozulmaları ve yanlış yönlendirmeleri engellerler. Fıtrat hadisinde de dikkat çekildiği gibi olumsuz çevre faktörlerinden korurlar. Dolayısıyla Peygamberlerin ve onların mirasçıları olan âlimlerin eğitim faaliyetleri, insandaki fitrî kapasitenin geliştirilmesi, her türlü bozulma ve yanlış yönlendirmelerden korunması ameliyesi olarak görülebilir.

**b)** İnsanın eğitime bağlı bütün gelişim aşamaları doğuştan getirdiği fitrî değerler üzerine müessesdir. Eğitimci çocuktaki bu fitrî değerleri, motif ve nüveleri pedagojik formasyonuyla işler. Çocuğun fıtratında mevcut olan istidat ve yetenekler bu işlemenin sonucunda inkişaf eder. Bu inkişafat fıtrattaki mahiyetin de bir tezahürüdür. Ebeveyn ve öğretmen çocuktaki kabiliyet ve kapasiteyi keşfetmeli; bu tespit ve keşfe göre de pedagojik performansını icra etmelidir. Çocuktaki kabiliyet ve kapasite keşfi aynı zamanda o çocuktaki fitrî mahiyetin tespiti olacağından pedagojik bir değer taşımaktadır. Çocuğun, benden ne olur sorusuna vereceği cevap,



onun kabiliyet ve kapasitesini ortaya koyar. Bu ise çocuğa ait fitrî yeteneklerin mahiyetinin tespiti anlamına gelmektedir.

c) Fıtratın karakter ve mahiyetinde evrensellik vardır. Zira fıtrat ilkeleri bütün âlemi kuşatmakta, maddi ve manevi, soyut ve somut bütün boyutlarıyla varlıklar üzerinde hükmünü icra etmektedir. Mesela türlerin tek bir ferdinde bulunan özellikler o türün bütününde de ortak bir karakter olarak kendini göstermektedir. Zira aynı cins varlıkların ortak bir isimle zikredilmeleri o nev üzerindeki fıtrat birliğinden kaynaklanmaktadır. Bal arısının bir ferdinde görülen bal yapma özelliğinin diğer bütün fertlerinde de bulunması gibi. Aynı şekilde insan, hayvan ve bitki türlerinin taşıdıkları ortak özellikler de bu kabildendir. Bu olgu, fıtratlardaki ortak karaktere delalet ettiği gibi aynı Fâtır'ın/Yaratıcının eseri olduğuna da delalet etmektedir.

d) Fıtratın mahiyetinde hakperestlik vardır. O daima iyiyi, güzeli ve doğruyu ister. Fıtrat yanlış yönlendirilmediği müddetçe doğruya yönelir. Hayrı ve hakkı tesavub eder. Fıtrattaki bu özellik gaflet ve rehavetle perdelense bile zaman zaman insanların başına gelen şoke edici afet ve musibetlerle ortaya çıkar. "Onlar ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: 'Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz' derler." <sup>8</sup> ayeti de bu gerçeği ifade etmektedir.

e) Fıtratın mahiyetinde yalan yoktur. Mesela bülbül yumurtasının mahiyetinde bülbül olmak, kartal yumurtasının mahiyetinde kartal olmak vardır. Dolayısıyla her iki farklı mahiyetin birinden bülbül diğerinden de kartal olur. Hz. Peygamberin fıtrat hadisinde işaret ettiği gibi her hayvandan kendi cinsi doğar. Mesela deveden deve yavrusu dünyaya gelir. Donan su yumuşak özelliğine rağ-

---

<sup>8</sup> Bakara, 2/156.

men fitratındaki genişleme istidadına inkıyat ederek içinde bulunduğu sert demiri parçalar. Çünkü donan suyun mahiyetinde genişleme özelliği vardır. Bu bağlamda varlıklar kendi türlerinin ortak karakterini taşırlar ve aynı mahiyeti paylaşırlar. Aynı cins ağaçların aynı cins meyve vermesi gibi ortak kodlarla programlanan türler de kendi nevinin hükmünü icra ederek türünü yalan çıkarmaz.

f) Fitrî değerler, diğer canlılarda doğumla birlikte gelişimini büyük oranda tamamlamış sabiteler tarzında tezahür ederken insanda gelişime açık nüveler şeklinde kendini göstermektedir. Mesela yumurtadan yeni çıkan ördek yavrusu suya yönelip yüzmeye başlarken bir çocuk hayat şartlarını on beş- yirmi yaşına kadar ancak öğrenebilmektedir.

g) Fıtratın mahiyetindeki zenginlik varlıkların amaç ve fonksiyonlarıyla doğru orantılıdır. Mesela amaç ve sorumluluklar arttıkça fitrî özellikler de kemiyet ve keyfiyet bakımından artış gösterir. Hayvanlar, içgüdüsel davranışlar sergilerken insanların bilinçli davranış sergilemeleri buna örnek verilebilir.

### 3. Din Olgusu

Sözlükte ödünç almak, ödünç vermek anlamlarına gelen deyn sözcüğüne dayandırılır. Şöyle ki: “Kişinin zimmetinde sabit olan ve belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamındaki deyn giderek “örf, âdet” karşılığında din şeklini almış, daha sonra da “Allah’ın hükmü ve yönetimi” anlamını kazanmıştır.<sup>9</sup>

Bu kelime örf, âdet, ceza/ karşılık, mükâfat, itaat, inkıyad, ibadet, hesap, hâkimiyet, galibiyet, saltanat, mülkiyet, hüküm, فرمان, millet, şeriat, İslâm gibi anlamlara gelir. Din kavramı mez-

---

<sup>9</sup> er-Râğıb el- İsfehânî, *el- Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur’ân*, s. 253; Tümer, Gülay, “Din”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Andiklopedisi, İstanbul, 1994, c. 9, s. 312-320.

kur sözcüklerin anlamlarına mutabık olarak ayet ve hadislerde de hesap, âdet, ceza, itaat, tapınma, hüküm, şeriat, millet, İslâm... anlamlarında kullanılmıştır. Mesela “Dinde zorlama yoktur.”<sup>10</sup> ayetinde din...anlamında kullanılmıştır. “Dini kuvvetli kılan Allah’a hamdolsun” (İbn Mâce, “Zuhûr”, 5); “Din nasihattır” (Buhârî, “Îmân”, 42; Müslim, “Îmân”, 95) hadislerinde din “İslâm”, “dînullah” (Dârimî, “Tâlâk”, 10) hadisinde Allah’ın yolu ve şeriatı; “Kişi dostunun dini üzeredir” hadisinde ahlak;(Ebû Dâvûd, “Edeb”, 16; Tirmizî, “Zühd”, 45); ( “Her bir dinin özellikle önem verdiği bir ahlâkı vardır, İslâm’ın ahlâkı da hayâdır” (İbn Mâce, “Zühd”, 17) hadisinde ise din “şeriat, edep ve ahlâk” mânalarını ifade eder.

Din kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de bazen “Allah’ın dini, din Allah için, hak din, dosdoğru din, hâlis din”; “din günü”, şeklinde izafetli ve bileşik ifadelerle gelir. Bununla birlikte özel anlamda din kelimesiyle İslâm kastedilmiştir (Âl-i İmrân 3/19). Bu bakımdan “İslâm” ile “din” âdeti eş anlamlı iki kelime gibi telakki edilmiştir. Bununla birlikte İslâm her ne kadar özeldir Hz. Muhammed’e gelen dinin adı olsa da (el-Mâide 5/3).bütün peygamberlerin getirdiği dinin adı da İslâm olarak ifade edilmiştir. (Âl-i İmrân 3/85; en-Nisâ 4/125; el-Mâide 5/3; eş-Şûrâ 42/13

İslâm alimleri dinin “Âdet, yol, hesap, ceza, itaat, hüküm, inkıyad, kanun, şeriat, millet, üstün gelme, hâkimiyet, teslimiyet, ibadet.” anlamına geldiğini belirtir ve sadece ilâhî vahiyden kaynaklananları din olarak nitelendirirler.<sup>11</sup> Onların bu nitelendirmelerinde; “Allah katında din şüphesiz İslâm’dır”<sup>12</sup> “Kim İslâm’dan başka bir dine yönelirse onun dini kabul edilmeyecektir. Mealindeki

<sup>10</sup> Bakara, 2/256.

<sup>11</sup> Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdikerîm b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire, 1975, c. 1, s. 38.

<sup>12</sup> Âl-i İmrân 3/19; Ayrıca bkz: Bakara 193.

ayetlerin rolü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şu kadar var ki, vahye dayalı ve tahrife maruz kalmamış olan dinler İslâm kelimesiyle ifade edilir. Çünkü İslâm, özelde Hz. Peygambere vahyedilen dinin adı olmakla birlikte, genelde Hz. Âdem'den beri vahiy yoluyla gelen dinlerin genel adıdır. Yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in getirdiği din aynen Hz. İbrahim'in getirdiği din gibi, insanların şirk ve küfürden uzaklaşarak Allah'a yönelmesini isteyen haniflik dinidir. Bundan dolayı İslâmî eserlerde hanif kelimesi, İslâm kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere vahyin gönderildiği muhatap insan, gönderiliş amacı ise insanın mutluluğudur. Bu durumda vahiy insan arasında zaruri bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu zaruri ilişki de vahiy değerlerin insan fitratına uyumlu, insanın da bu değerlere yatkın olmasını gerekli kılmaktadır. Bu realiteden hareketle bu makalede fitrat dini olan İslâm ve İslâmî değerlerle kemâlata ulaşması kabil olan insan fitratı arasındaki ilişki tahlil edilecektir.

#### **4.Allah Evren ve İnsan Arasındaki İlişkinin Fitri Kodları**

Şu bedihi bir gerçektir ki, Allah, evren ve insan arasında zaruri bir ilişki vardır. Çünkü ilim, irade ve güç sahibi bir yaratıcı olmadan evren olmaz; evren olmadan da insan yaşamını sürdüremez. Evrenin ilim, irade ve güç sahibi bir yaratana delaleti onun mikro ve makro unsurlarında görülen hassas denge ve hayat denilen mucizedir. Çünkü evrende hâkim olan denge ve hayat denilen mucize sonsuz bir ilim, sonsuz bir irade ve sonsuz bir kudret olmadan inşa ve ihya edilemez. Bu zorunluluktan dolayıdır ki Yüce Allah fitratın türevi olan Fâtır ism-i celiline dikkat çekerek evrenin ilk yaratılışına ve insanın tefekkürü yatkın fitri yeteneğine vurgu yapar. "Hiç gökleri ve yeri yaratan Allah'ın birliğinde şüphe edilir mi?; Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim buyruk altına aldı?" diye sorsan muhakkak: "Allah" diye-

ceklerdir. Nasıl da (haktan) uzaklaştırılıyorlar"!<sup>13</sup> Mealindeki ayetler bu gerçeği açıkça ifade etmektedir. Mezkûr ayetlerde Allah, evren ve insan arasındaki ilişkinin fıtrata/yaratılışa dayalı zorunlu bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Allahın yaratıcılığına nisbet edilerek insanın ana rahmindeki yaratılış evrelerinin bildirilmesi ise Allah- insan ilişkisini göstermesi açısından oldukça manidardır. Şöyleki: "**And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: Biçim verenlerin en güzeli olan Allah ne uludur!**"<sup>14</sup> *Yukarıdaki ayeti şu hadis tefsir eder niteliktedir: "Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde toplanıp teşekkül eder. Sonraki kırk günde 'alaka'; bu kadar müddet geçince de 'mudğa' olur. Sonra Allah bir meleği dört kelime ile gönderir. Bu melek onun rızkını, ecelini, amelini, kötü biri mi yoksa iyi biri mi olacağını yazar. Sonra ona ruh üflenir.*"<sup>15</sup> Bu konuda Şevkânî'nin, fıtratı, bir şeyin başlangıcı esas alınarak insanın ilk yaratılışı, yaşaması ve ölmesi, mutlu veya bedbaht olabilecek bir özellikte yaratılması; şeklindeki izahı, mezkûr ayet ve hadisi teyit eder niteliktedir.<sup>16</sup>

### 5. Hadisler Bağlamında Din-Fıtrat İlişkisi

Fıtrat kavramına Kur'an'da yer verildiği gibi Hz. Peygamber'in hadislerinde de yer verilmektedir. İçinde fıtrat kavramının yer

<sup>13</sup> İbrâhîm, 14/10.

<sup>14</sup> Mu'minun, 23/12-14.

<sup>15</sup> Müslim, Kader, 1.

<sup>16</sup> Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman Amire, Dâru'l-Vefâ, ysz., 1994, c. 4, 295-296.

aldığı en önemli hadis, fitrat hadisidir. Bundan başka “Beş veya on şeyin fitrattan olduğu” ile ilgili hadisler<sup>17</sup> de söz konusudur. Ayrıca içinde fitrat kavramının yer almadığı farklı konulardaki hadislere de rastlanmaktadır.<sup>18</sup>

Genellikle Ebû Hüreyre’den benzer varyantlarla nakledilen ve fitrat hadisleri olarak bilinen şu rivayetleri sırasıyla kaydedelim:

“Her doğan fitrat üzere doğar, sonra ana-babası onu Yahudi, Nasrani veya Mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın, uzuvları tam bir yavru hayvan doğurduğu gibi. Onlarda herhangi bir uzuv noksanlığı görür müsünüz? Sonra Ebu Hüreyre “isterseniz şu ayeti okuyun” dedi: “Allah’ın insanları üzerine yarattığı fitrata. Zira Allah’ın yaratmasında herhangi bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.”<sup>19</sup>

“Her doğan bu fitrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır. Tıpkı develerin, yavrularını kursesiz bir şekilde doğurduğu gibi. Siz hiç onların uzuvlarında herhangi bir eksiklik gördünüz mü? Dediler ki: Ey Allah’ın Rasûlü “küçük yaşta ölenin konumu nedir? Peygamber: “Allah, eğer yaşasalardı, onların yapacakları amelleri en iyi bilendir” dedi.<sup>20</sup>

“Her insanı annesi fitrat üzere doğurur, daha sonra ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar. Eğer ebeveyni Müslüman ise o da Müslüman olur. Meryem ve oğlu Hz.İsa hariç her çocuğa, daha annesi doğururken, şeytan yumruğu ile onun iki yanını dürter.” “Her doğan millet üzere doğar, sonra ana babası

<sup>17</sup> Buhârî, Libâs, 63, 64, İsti’zân, 51; Müslim, Tahâret, 49-50, 56.

<sup>18</sup> Örnek için bkz: Müslim, Kader, 1.

<sup>19</sup> Buhârî, Cenâiz, 92; Ebû Dâvut, Sünne, 17; Tirmizî, Kader, 5.

<sup>20</sup> Buhârî, Kader, 3; Ebû Davud, Sünnet 17; Humeydî, Abdullah b. Ezzübeyr, *el-Müsned*, thk: M. Mustafa el-A’zamî, Beyrut 1409, c. 2, s. 473-474.

onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Müşrikleştirir. Denildi ki Ey Allah'ın Rasûlü, daha önce ölenler helak mi oldular? Bunun üzerine Hz. Peygamber: Onların ne yaptıklarını en iyi Allah bilir."<sup>21</sup> buyurdular. Vürûd sebebiyle ilgili olarak da kaynaklarda şu bilgiler de verilmektedir: "Esved b. Serî' anlatıyor: "Peygamberle birlikte bir gazveye katıldım ve zafer elde ettik. O gün insanlar hatta çocuklar öldürülmüştü. Bu durum Peygambere bildirilince şöyle dedi: İnsanlara ne oluyor da katl konusunda sınırı aşılıyorlar. Oradakilerden biri bu durumun normal olduğunu vurgularcasına şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, öldürülen çocuklar müşriklerin çocuklarıdır. Peygamber bu kişiye cevaben: Sizin babalarınız da müşriklerin çocuklarıydı. Zürriyyet'leri kesmeyin, zürriyyet'leri kesmeyin. Her doğan fıtrat üzere doğar..."<sup>22</sup> buyurdular.

Bu hadislerde yer alan; 'Her doğan fıtrat üzere doğar' ibaresinin, fitrî özelliklerin dikey ve yatay olarak bütün insan nevini kapsadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Hz. Âdem'den kıyamete kadar her statü ve coğrafi bölgedeki insanları istisnasız olarak kapsayan ortak bir karakteri ifade etmektedir.

Makalemizin ana temasını teşkil eden fıtrat kavramı ile ilgili şu iki yorum öne çıkmaktadır:

a) Fıtrat kavramı din olarak yorumlanmıştır. Hadisteki fıtrat kelimesini din olarak yorumlayanlara göre mana şöyle olmaktadır: Dinden murat İslâm'dır. İslâm dini ise fıtrat dinidir. Yani İslâm dininin bütün ilkeleri insan doğasına yatkın bir karakter taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle Yüce Allah gönderdiği dini, yarattığı insanların ihtiyaçlarını karşılayacak, huzur ve mutluluklarını temin edecek, zaafalarını dikkate alacak nitelikte donatmıştır. Nitekim

<sup>21</sup> Tirmîzî, kader 5.

<sup>22</sup> Buhârî, Cenâiz, 93.

Yüce Allahın, insanın sonsuz ve doyumsuz ihtiyaçlarına ebedi olan Cennetle cevap vermesi, huzur ve mutluluğu için birlik ve kardeşlik mesajlarını sunması, zulüm ve haksızlıklara karşı caydırıcı ve ikna edici ilkeler zaaflarına karşı va'z etmesi, zaaflarına karşı kolaylaştırıcı ve affedici öneriler getirmesi İslâm'ın insan fıtratını gözeten bir temayül izlediğini açıkça göstermektedir.

b) Buhari şarihi Aynî, mezkûr hadiste geçen fıtrat kelimesini insanın mahiyetinde var olan Allah'ı tanıma yeteneği olarak şerh eder.<sup>23</sup> Hadisteki fıtrat kelimesinin bu şekilde insanın inanma kabiliyet ve yeteneği olarak şerh edilmesi durumunda mana şöyle olmaktadır: Bu durumda fıtrat, insan ruhunun mahiyetini oluşturan mizaç, huy, istidat ve karakter olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle insan ruhundaki bu özellik hak bir dini kabul etme ve Tevhid akidesine inanma yetenek ve yeterliliği olarak tanımlanabilir. Bu durumda birinci görüşe göre dinin yapısındaki hayra ve iyiliğe medar fitrî karakterizasyon söz konusu iken ikinci görüş sahiplerine göre insan fıtratındaki hayatı anlamlandırma ve inanma yeteneği söz konusu edilmektedir. Fıtrat hadislerinde ifade edildiği gibi ebeveynin Hıristiyan, Yahudi, Mecusi veya Müslüman olması durumunda ise ana- babanın çocuklarını kendi inançlarına göre yönlendirmeleri hususu pedagojik bir gerçeği de ortaya koymaktadır. Öncelikle bu hadis, fitrî değerlerin çocuğun ruhunda gelişmeye hazır nüveler tarzında yer aldığını göstermektedir. Eğer bu fitrî nüveler diğer canlılarda olduğu gibi stabil bir karakter taşımış olsaydı çocuğun gelişiminden ve ebeveynin onlar üzerindeki etkisinden söz etmek mümkün olmazdı. Ebeveynin yönlendirmeleri nötr kalırdı. Mademki en etkili çevresel faktörlerden olan aile içi

---

<sup>23</sup> Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, ysz., tsz, c. 4, s. 176-177.



eğitim, çocuk üzerinde etkili oluyor öyleyse çocuğun ruhundaki nüveler fitrî değerlerdir, denilebilir. Bu bağlamda hadis, çocuğun eğitime yatkın karakterini ortaya koymakla kalmayıp aynı zamanda aile içi eğitimin önemine ve ailenin, çocuğun şahsiyet oluşumundaki rolüne vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda bu önemli eşikte çocuğuna vereceği yanlış eğitimin risklerine dikkat çekilmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılması için mezkûr hadisin sonunda Ebu Hüreyre'nin okumuş olduğu ayette geçen hanif kelimesine de değinelim: Vahiy yoluyla gelen dinlerin tahrife maruz kalmamış hallerinin genel adı İslâm'dır. Bunun en güzel örneği Hz. İbrahime gönderilen ve Haniflik olarak ifade edilen akidedir. Çünkü Hz. Peygamber'in getirdiği din aynen Hz. İbrahim'in getirdiği din gibi, insanların şirk ve küfürden uzaklaşarak Allah'a yönelmesini isteyen dindir ki Haniflik olarak ifade edilir. Bundan dolayı İslâm literatüründe hanif kavramı, İslâm'la eşdaş sayılmıştır. Elmalı bu kelimeyi şöyle açıklar: "Hanif", hanef masterından bir sıfattır. Sapıklıktan istikamete, çarpıklıktan doğruluğa meyleden anlamına gelir. Hanifin asıl anlamı, eğriliği bırakıp doğruya giden demektir. Bu mana ile örfte İbrahim milletine isim olmuştur ki, başka dinler ile batıl mabutlardan çekinip, yalnız bir Allah'a eğilen, Allah'ı bir bilen demektir.

Dolayısıyla haniflik (şirk ve küfürden uzaklaşarak Allah'a yönelme) Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği ve fıtrat ayetinde ifadesini bulduğu üzere insan tabiatına (Fıtrata) en uygun dindir.

Hanif kavramı Kur'ân'daki anlamı itibariyle hadislerde de yer almaktadır. Mesela Hz. Peygamber'e, "Allah katında makbul olan

din sorulduğunda; “kolaylaştırılmış haniflik”<sup>24</sup> demesi, 104 Yine konuyla ilgili kutsi bir hadiste, “Allahın, ‘kullarımın hepsini hanifler olarak yarattığını rivayet etmesi’ Ayrıca “Ben Yahudilik ve Hıristiyanlıkla değil kolaylaştırılmış haniflikle gönderildim.”<sup>25</sup> buyurması, buna örnek verilebilir

### 6. Sünnet- Fıtrat ilişkisi

Sünnet Evrenin bütün unsurlarını insanın yaşamına elverişli bir şekilde düzenleyen Allah, akıl ile donattığı ve kâinatın merkezine oturttuğu insanla olan iletişimini, ilahi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla sağlamıştır. Özellikle ilahi kitapların daha iyi anlaşılması ve toplumsal hayata yansıtılması, Peygamberlerin öncülüğünde ve örneğinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda sünnet, Kur’ân’ın daha iyi anlaşılmasında ve yaşanmasında, yaratılış amacının doğru bir program üzerinden yürütülmesinde; net, anlaşılır, tatbiki kolay ve faydalılık esasına dayalı karakteriyle insanlık adına önemli bir modeldir.

Asırlarca insanlığın ferdî, ailevi ve sosyal hayatına ışık tutan sünnet, bugün de beşerin ihtiyaç duyduğu birçok konuyu aydınlatacak özellikte olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Zira Hz. Peygamber, çağlar boyu bütün insanlığın gelişim kodlarını aktive edecek ilkeler ve prensipler getirmiştir.

Mesela sevgi, samimiyet, şefkat, ilgi gibi psikolojik muhtevalı kavramlarla dikkat, motivasyon, pekiştirme, örnekleme, çoklu zekâ olgusu, bilgilerin davranışa dönüşmesi, bilgide faydalılık esasına dayalı pozitif unsurların gözetilmesi gibi pedagojik faktörler, eğitim ve öğretimde ana ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasının sosyal yaşantısına ve eğitim hayatına ışık

---

<sup>24</sup> Buhârî, İmân, 29.

<sup>25</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5, s. 266; c. 6, s. 116, 233.

tutan ve temel teşkil eden bu kavramların, Hz. Peygamber'in yaşamında karşılık bulması, sünnetin önemini ve değerini dün olduğu gibi bugün de açıkça göstermektedir. Sünnet sadece eğitim alanında değil ahlak, estetik hukuk, ekonomi, siyaset teknoloji ve sosyal hayatla ilgili birçok konuda evrensel nitelikli ilke ve öneriler sunmaktadır. Makalemizin ileriki bölümlerinde bu ilke ve önerilere ayrıca yer verilecektir.

İşlek yol, yürünmüş yol, süreklilik, devam edilen iş, yüz, tabiat, huy, fıtrat, tutulan yol, doğru yol, önder, tavır, biçim şekil, kalıp -bir model- ortaya koymak, kanunlaştırmak, -bir davranış tarzı- tesis etmek<sup>26</sup> gibi anlamlara gelen sünnet kavramı faydalılık esasına dayalı sürdürülebilir bir model ortaya koyma şeklinde özetlenebilir.

Allah'ın insan toplulukları üzerindeki değişmeyen uygulamasını ve tabiatta cari tekvînî kanunlarını ifade eden sünnetullah kavramı ise sünnet kelimesinin Allah'a izafe edilmesiyle oluşmuştur. Yine Sünnet-i Müslimîn ifadesinde de sünnet kelimesi<sup>27</sup> Müslümanların takip ettiği yol olarak anlaşılmaktadır.<sup>28</sup>

Sünnet kelimesini daha iyi anlamak için Hz. Peygamber'in, Müslümanların mefkûrelerinde oluşturmak istediği pozitif girişimcilik ruhunu veya model oluşturma algısını ifade eden şu hadise bakalım: *"Her kim İslâm'da güzel bir sünnet -çığır- açarsa, o çığırın ecri kendisinden sonra o çığırla amel edenlerin ecri de onun olur. O çığır-*

---

<sup>26</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 13, s. 225; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1992, s. 367-369.

<sup>27</sup> Buhârî, *Edâhî*, 1.

<sup>28</sup> Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179,795), *Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2005, İ'tikâf, 3.

*la amel edenlerin ecirlerinden de hiçbir eksilme olmaz...*"<sup>29</sup> Bu hadiste geçen sünnet kelimesini ele alarak, kendi bağlamı üzerinden tahlil etmeye çalışalım:

Kelime, takip edilen yol, güzel bir çığır gibi temaları içermektedir. Bu bağlamda hadiste yer alan güzel bir çığır ifadesi, maddi ve manevî boyuta canlılık katacak her türlü pozitif girişimciliği kapsamaktadır. Hz. Peygamber, hadisteki *her kim* ifadesiyle kapsam alanını herkese teşmil ederken, takip edilmek üzere modelize edilecek olan yolu mutlak bırakmasıyla da her türlü katkı ve girişime kapı aralamıştır. Hz. Peygamber'in bu çağırısı, kendi döneminden başlayıp günümüze dek devam eden süreç içerisinde birçok hayır kurumunun vücut bulmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber, Allah'ın vereceği mükâfatı ifade eden sevap kavramıyla Müslümanları her türlü iyiliğin öncülüğünü yapmaya teşvik ederken kötü çığır açanların yüklenecekleri ağır vebali haber vermekle de risklere karşı uyarmıştır. Bu bağlamda hadisin ihtiva ettiği mana ve mesajları şöyle özetleyebiliriz:

-Her Müslüman, insanların sürekli yararlanabileceği hayırlı işlere öncülük edebilir.

-Öncülük edilen hayırlı iş, insanların yararlanabileceği her alanda olabilir.

Nitekim İslâm medeniyetinin övünç kaynağı vakıfları, dâru'l-acezeleri, dâru's-şifaları, aş evlerini, sadaka taşlarını, yolları, köprüleri, kervansarayları ve eğitim külliyelerinin varlığında sünnetin bu teşvik edici etkisi yadsınamaz.

İbn Hâcer (ö. 852/1449) fıtrata dair hadiste geçen sünnetten maksadın, yol olduğunu söylemiştir.<sup>30</sup> Sünnet olarak ifade edilen

---

<sup>29</sup> Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Zekât, 69; Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303,915), *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1988., Zekât, 64.

Resûlullah'ın örneği ise Müslümanlar için hayra vesile olan en sağlam, en güvenilir, en kolay, en menfaatli, en selametli, maksada ulaşmada en kısa yoldur.

Asr-ı Saâdet'te daha çok kelime anlamıyla kullanılan sünnet ifadesi müteakip asırlarda ıstılahlaşmış ve dini terminolojide Hz. Peygamber'in bütün bir yaşam tarzını ve hayat modelini ifade eden kapsamlı bir boyut kazanmıştır. Kaynağını Kur'ân ve hadisten alan sünnet, Hz. Peygamber'in örnek davranış ve uygulamalarını oluşturmakta, Müslümanlara da model teşkil etmektedir.

Mütehassıs âlimler sünneti kapsam ve muhteva olarak farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Mesela hadisçiler sünneti Resûlullah'ın her türlü sözü, işi, onayı, tavrı, olarak ifade ederken fıkıh usulcülere sünnete, Kur'ân dışında Resûlullah'ın şeri bir hüküm oluşturmaya uygun söz, fiil ve takrirleridir, demişlerdir. Fıkıhçılar ise sünneti farz, vacip, mendup, haram gibi şeri hükümlerin bir çeşidi olarak görmüşlerdir.<sup>31</sup>

Görüldüğü gibi sünnet, model insan Hz. Peygamber'in hayat tarzı ve yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber de kendi sünnetinin Müslümanlar tarafından uygulanmasını istemiş Fettebiûnî/bana tabi olunuz<sup>32</sup> ifadesiyle bunu belirtmiştir. Ayrıca kim sünnetimden yüz çevirse benden değildir. Buyurarak sünnetine uymanın önemine vurgu yapmıştır. Sosyal ve ailevi problemlerin arttığı, insanî ve ahlakî değerlerin zayıfladığı günümüzde, üsve-i hasene/en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in sün-

---

<sup>30</sup> İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379/1960, c. 9, s.104-106.

<sup>31</sup> Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987, s. 140-142.

<sup>32</sup> Âl-i İmrân 3/31

netine uymak Müslümanlar başta olmak üzere bütün insanlık için önemli bir çözüm olarak görünmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in sünnetini doğru bir şekilde uygulamanın yolu, onun sünnetini doğru anlamaya bağlıdır. O'nun sünnetini doğru anlamak ise Kur'ân- sünnet bütünlüğünü göz önünde bulundurmaktan geçer. Zira sünnetteki birçok uygulama Kur'an'ın bir açılımı durumundadır. Bu nedenledir ki, Hz. Aişe Resûlullah'ın ahlakı sorulduğunda; "Hulukuhu'l- Kur'ân / O'nun ahlakı Kur'ân ahlakıydı.<sup>33</sup>" diye cevap vermiştir.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, risalet görevi boyunca Kur'ân'ın ayetlerini tebliğ ve beyan etmiştir. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu bireysel, ailevî ve toplumsal konularda aydınlatıcı bilgiler sunmuştur. Çağlar boyu insanlığı mutlu edecek ilkeler ortaya koymuştur. O'nun, vahyin doğru anlaşılması için yaptığı açıklamalar, adaletin tesisi konusundaki kararlılığı, kişiye değer vermesi, ailenin korunması, nesillerin muhafazası, sosyal münasebetlerle ilgili önerileri, ibadetlerde ve dini yaşantının farklı boyutlarında ortaya koyduğu kolaylaştırıcı ilkeleri bir hayat modeli oluşturmaktadır. Sünnet olarak ifade edilen bu model, Kur'ân tarafından da teşvik edilmekte ve insanlık için huzur, barış ve rahmet kaynağı olarak görülmektedir. Ancak Hz. Peygamber sünnetin doğru anlaşılması, doğru uygulanması ve doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarılması için kendisinden işitilenlerin başkalarına tebliğ edilmesini vurgulamakla birlikte anlaşılabilir ve kavranarak aktarılmasını da teşvik etmektedir. "Allah, benim sözümü işitip de benden işittiği gibi tebliğ eden kişinin yüzünü ağartsın.<sup>34</sup>" Hadisi bu gerçeği açıkça ifade etmektedir.

<sup>33</sup> Müslim, Müsâfirîn, 139; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 2.

<sup>34</sup> Tirmizi, İlm,7

### Sonuç

Fıtrat bize başta kendimiz olmak üzere her şeyin doğal yapısını ve karakteristik tabiatını tanıtır. Din ise fıtratın tanıttığı bu doğal karakteristiğin sağlıklı işleyişini sağlar. Diğer bir ifadeyle fıtrat varlığın ana karakteristiğini ve koordinatlarını yansıtırken din bu yansımalara cevap üretmektedir. Mesela fıtrat, çocuğun anatomisinin ve psikolojik kodlarının orijinal verilerini ortaya koyar. Çocuğun içinde yaşadığı çevrenin doğal özelliklerini ve adaptasyon şifrelerini teşhis ve tespit eder. Böylece fıtrat, çocuğun kendisi ve çevresi ile barışık ve uyumlu yaşayacağı kodlar ve koordinatlar olarak deşifre olur. Din, fıtrî değerler bütünü olarak çocuğun istidat ve kabiliyetlerini besler ve inkişafını sağlar. Ayrıca din, makul ilke ve önerileriyle çocuğun içinde yaşadığı çevrenin sosyal ve doğal dengesini de korur.

Fıtrata uygun davranış biçimlerini uygulamada, Kur'ân'da örnek alınması ısrarla vurgulanan Hz. Peygamber'in sünneti, belirleyici olur. Zira onun yaşamsal örneği, yaratılış ilkeleri ile ilgili bakış açısı, olay ve olguları tahlil ve analizi, fıtrat ilkeleri ile mutabık bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla O'nun sünneti, kâinatın merkezine oturtulan insanın yaratılış amacına uygun en isabetli program olarak sevgi, vefa, dürüstlük, adalet, yardımlaşma gibi pozitif sonuçlar üretmektedir.

Dinin fıtrata uygun evrensel mesajlarını ve herkesi mutlu edebilecek kapsamlı ilkelerini şöyle özetleyebiliriz:

-Tevhide dayalı ilkeler: İnsanı ve evreni denge üzere yaratan ilim, irade ve güç sahibi bir yaratıcı vardır. İnsanın yaratılışındaki inanma duygusu ile o duyguyu insanın fıtratına yerleştiren Yaratıcı arasında zaruri bir ilişki vardır. Sünnet, o ilişkinin sağlıklı işleyişinin teminatı niteliğindedir.

Nübüvvet: Nübüvvet, yaratılış mesajlarını doğru bir şekilde okuyan, anlayan ve insanlarla paylaşan en güvenilir bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hiçbir canlı türünü lidersiz bırakmayan Allah beşerî de Peygambersiz bırakmamıştır. Fıtrat kanunlarının diğer bir ifadesi diyebileceğimiz sünnetullah ilkeleri, gönderilen Peygamberlerin sünnetleri ile örtüşmekte ve yaratılışın sürdürülebilirliğini belirlemektedir.

İnsanoğlu, her dönemde dünyayı hatta metafizik âlemi anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Yüce Allah, insana, kendisini ve çevresini somut ve soyut boyutlarıyla kavramaya çalışacağı hatta Rabbine; isim, fiil ve sıfatlarıyla iman edebileceği bir istidat vermiş, vahiy ve risaletle de desteklemiştir.

Ahret: Ahret akidesi ile sünnetullah kanunları arasında, fitrî düzeni ve doğal dengeyi korumaya yönelik fonksiyonel bir ilişki vardır. Bu ilişki sünnetin evrensel ilkeleriyle aktive edilir. Böylece dünyadaki, sosyal ve çevre dengesi korunur. Taşkın bir fıtrata sahip olan insan ancak ahret inancıyla zararlı faaliyetlerinden vazgeçebilir.

Adalet: Adalet, mikro ve makro bütün varlık âleminin nizam ve intizam manzumesi olduğu gibi sosyal hayatın da denge unsurudur. Dinin ve dinin ifade ettiği sünnetullahın değişmeyen fıtratla uyumlu evrensel ilkeleri, âlemde cari olan bu hassas dengeyi koruyan aktif birer faktör olarak hükümlerini icra etmektedir. Evrenin kozmik uyumuna zarar vermeden işleyen bu hükümler zaman zaman fıtrat kanunlarını çiğneyen insanoğlunu ikaz etmekte ve yaratılış amacına uygun adım atmaya davet etmektedir. Kirleterek genetik kodlarına müdahale ettiğimiz dünyamızın doğal afetlerle verdiği düzensiz tepkiler bunun en bariz örneğidir.



Hâsılı insan, yaşamsal faktörleri doğrudan ilgilendiren bu iki değerin birbirinden bağımsız olamayacağını, her ikisinin de aynı menşeli yaşamsal programın bir parçası olduğunu öngörür.

## KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Kahire, 1313.

Aktan, Hamza, “İstîlâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001.

Altınöz, İbrahim, “Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu Bildirileri”, *Vakıflar Dergisi*, Haziran 2015, sy. 43, s.174-178.

Atçeken, İsmail Hakkı, “Târik b. Ziyâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987.

Aydınlı, Abdullah, “İbn Ümmü Mektûm” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetu’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, ysz., tsz.

Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2008, c. 10, sy. 1, s. 157-175.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Kitâbu’l Edeb*, Müessesetü’l Kütübi’s Sekâfiyye, Beyrut, 1408. 1988.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî (ö. 256/870), *el-Câmi u’ş-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, Pamuk Yay., İstanbul, tsz.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sihâhu’l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attar, Beyrut, Dâru’l-İlm li’l-Melayîn, 1987.

Cürcânî, Seyyid Şerîf, “Din” *Kitâbü’t-Ta’rîfât*, Beyrut, 1403/1983.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, thk. Fevvâz Ahmed ez-Zemerlî ve Halid es-Sebi' Alemî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ysz., tsz.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2018.

Fayda, Mustafa, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989.

Görmez, Mehmet vd. (Akademik Heyet), *Hadislerle İslâm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2014.

Humeydî, Abdullah b. Ez-Zübeyr, *el-Müsned*, thk: M. Mustafa el-A'zamî, Beyrut 1409, c. 2, s. 473- 474.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379/1960.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1407/1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, trs.

İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl, Muhammed b. Mükerrerem bin Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddin, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, tsz.,

Karagöz, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB yay, Ankara, 2017.

Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, Ensar Yay., İstanbul, 2019.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tezammenehû*

*mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân, Dâru'l-Fikr, ysz, tsz.*

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179,795), *Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2005.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, Dâru İbn Hazm, Kahire, 1429/2008.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1988.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1408/19089.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.

Râğîb el- Isfehânî, el- Huseyn b. Muhammed, Yayına hazırlayan, Muhammed Ahmed Halefullah, *el- Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, Daru Kahraman, İstanbul, 1986, s. 575.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981,

Suruç, Salih, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, Timaş Yay., İstanbul, 2011.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire, 1975.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman Amire, Dâru'l-Vefâ, ysz., 1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, thk. Muhammed Şekûr, Mahmûd el-Hâc Umeyr, el-Mektebetü'l İslâmî, Dâru Ammâr, Beyrut, 1405,1986.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, "Din", Keşşâfü İştîlâhâtî'l-Fünûn, İstanbul, 1404/1984.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmi u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, el-Mektebetü'l İslâmiyye, y.y., trs.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1992,

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Meâlli Türkçe Tefsir*, İstanbul, 1979.

Yiğit, İsmail, "Mevâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz M. Murtazâ, "Din", *Tâcü'l-ârûs min cevâhiri'l-Kâmûs: Şerhu'l-Kâmûs*, Kahire, 1306-1307.